

สันติวัฒนธรรม

เอกพันธ์ ปิณฑวณิช¹ และบดินทร์ สายแสง²

¹สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

บทความเรื่องสันติวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนองานทางวิชาการในหัวข้อหลักคือ "สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ" ทั้งนี้เมื่อก้าวถึงสุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ การเข้าใจเรื่องสันติวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อการมีสภาวะแวดล้อมที่มีสุขภาวะที่ดีของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสุขภาวะทางปัญญาหมายถึง ความรู้ที่จะนำไปสู่การสร้างสมดุลระหว่างจิตใจ ร่างกาย ปัญญา และสังคม สันติวัฒนธรรมก็คือ การสร้างวัฒนธรรม คุณค่า ทักษะ ทักษะชีวิต พฤติกรรม และการใช้ชีวิตประจำวัน ที่ทำให้สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้และการใช้ชีวิตของมนุษย์ที่เอื้ออำนวยให้ผู้คนปฏิเสธการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบ รวมถึงการเรียนรู้ที่จะเปิดพื้นที่ในการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม การสร้างวัฒนธรรมเช่นนี้หมายรวมถึงการยอมรับและแผ่กระจายของสันติภาพอันสถาพรเนื้อหาของบทความนี้จะชี้ให้เห็นปัจจัยของการใช้ความรุนแรงของคนในสังคม ที่มักจะเลือกการใช้ความรุนแรงเมื่อเผชิญกับประเด็นความขัดแย้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและอำนาจ และความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้งทางอัตลักษณ์ ความเชื่อ วิถีชีวิต ความขัดแย้งทางการเมือง และความขัดแย้งโดยเหตุที่กระทบกับความสามารถในการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ แนวความคิดเรื่องสันติวัฒนธรรมในบทความชิ้นนี้ จะนำเสนอการเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม และการพัฒนาของกระบวนการการเรียนรู้เป็นทัศนคติของคนในสังคม ซึ่งทัศนคติเหล่านี้คือตัวขับเคลื่อนการพัฒนาวัฒนธรรมและการเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมไม่ว่าวัฒนธรรมนั้นจะเสริมสร้างให้เกิดการใช้ความรุนแรงหรือลดการใช้ความรุนแรง ทั้งนี้ การสร้างสันติวัฒนธรรมคือการลดปัจจัยของกระบวนการเรียนรู้และการส่งต่อความรู้ที่นำไปสู่ความรุนแรง และเสริมสร้างปัจจัยและกระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างทัศนคติในการปฏิเสธความรุนแรงในทุกรูปแบบ

นอกเหนือจากนั้นเนื้อหาของบทความนี้ ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสันติวัฒนธรรมในโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมที่เคารพในความแตกต่างหลากหลาย การเคารพสิทธิมนุษยชน การพัฒนาการปกครองในระบบประชาธิปไตย และการเคารพในเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

Abstract

This article on “Culture of Peace” is written as a part of academic forum in the main topic of “Wisdom Well-being for Peace”. Therefore, when the term wisdom well-being for peace is addressed, the understanding of culture of peace become dominant to the environment and conditions of human’s well-being. Especially, when wisdom well-being means the wisdom and knowledge that originate the balance between physical organs, human mind, wisdom, and society. Culture of peace is the construction of culture, value, attitudes, behaviors, and everyday life that create the learning environment and living that encourage people to refuse all kinds of violence. That includes learning in making healthy communication and interaction among people in the society. To create such culture covers peoples’ acceptance in concept of perpetual peace.

The contents of this article points out the factors that contribute to violent behaviors of people in the society, that very often decide to use violent means when they confront with the others in conflict situation, especially, structural and power oriented conflicts, and value related conflicts such as; identity conflict, belief, way of life, political conflict, and other kinds of conflict that affect conditions of living. The concepts of culture of peace in this article propose the linkages between collective cognitive process and the development of the cognition into collective attitude. This so-called attitude is the driver in developing culture that is widely accepted by people in the society no matter that culture is leading to violent oriented or the reduction of violence. Thus, to create culture of peace is the reduction of the factors in cognitive process and transferring of knowledge that lead to violence, and construct the factors and cognitive process to build the collective attitude in refusal of all kinds of violence.

Moreover, the contents of this article emphasis on the building of culture of peace in social, economic, and political structures in order to create a culture that respects in diversities, human rights, democratic development and respect in freedom and dignity of human being.

สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ คือ ความสามารถในการตระหนักรู้ถึงวิถีทางในการใช้ชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุข สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับปัจเจก กล่าวคือเป็นการฝึกฝนตนเองให้ใช้แนวทางในการลดความรุนแรงทุกรูปแบบในระดับบุคคล อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็สามารถจะนำไปปรับปรุงโครงสร้างทางสังคมให้เกิดสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้พฤติกรรมการใช้ความรุนแรงของผู้คนในสังคมลดลง รวมถึงการลดปัจจัยที่สร้างความชอบธรรมให้กับการใช้ความรุนแรงด้วย ทั้งนี้ สภาวะการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในกระบวนการสร้าง “สันติวัฒนธรรม” (culture of peace) เมื่อกล่าวถึงสันติวัฒนธรรมจึงมีคำถามว่าวัฒนธรรมดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีเงื่อนไขปัจจัยด้านใดบ้างที่เกี่ยวข้องด้วย กล่าวได้ว่า “วัฒนธรรม” (culture) มาจากรากศัพท์ *colere* ซึ่งหมายถึงการเก็บเกี่ยว และ *cultura* ซึ่งหมายความถึงการเติบโตและเก็บเกี่ยวได้ ดังนั้น วัฒนธรรมคือการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเติบโตเจริญงอกงามและมีผลลัพธ์ที่ตามมา สันติวัฒนธรรมจึงอาจจะหมายความว่า คือแนวคิดและพฤติกรรมที่เป็นสันติสามารถเติบโตเจริญงอกงามขึ้นในสังคม และสามารถที่จะส่งผลลัพธ์ของการเจริญเติบโตเหล่านั้นได้ ดังนั้นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพที่ให้ความสำคัญกับการลดความรุนแรงในทุกรูปแบบ จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงธรรมชาติของมนุษย์กับความรุนแรง เพื่อที่จะค้นหาถึงเงื่อนไขในการลดความรุนแรงเหล่านั้น ในการสร้างสภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการสร้างสันติภาพได้

คำถามเกี่ยวกับว่าความรุนแรงเป็นธรรมชาติ (nature) ของมนุษย์หรือเกิดขึ้นจากกระบวนการเลี้ยงดู (nurture) เป็นคำถามที่นักคิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพยายามจะหาคำตอบ จนเมื่อความสามารถในการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้พัฒนามาถึงยุคปัจจุบัน ความพยายามตอบคำถามเหล่านี้ก็ยังดำรงอยู่ อะไรคือปัจจัยของการใช้ความรุนแรงของมนุษย์หรือคนในสังคม และโดยเฉพาะเมื่อพวกเขาเผชิญกับประเด็นที่เป็นความขัดแย้ง ในความเรียงของ Josh Gabbatiss (2017) เขาชวนตั้งคำถามที่น่าสนใจว่า แท้จริงแล้วความรุนแรงนั้นแฝงฝังอยู่ในดีเอ็นเอ (DNA) ของมนุษย์เราหรือไม่ และเพื่อแสวงหาคำตอบต่อคำถามที่ว่านี้ Gabbatiss ยกงานวิจัยทางชีววิทยาชิ้นหนึ่งที่ชื่อว่า สัตว์ในวงศ์วานไพรเมต (primate) มีแต่เพียงมนุษย์เท่านั้นที่สามารถใช้ “กำปั้น” หรือวิธีกำหมัดสำหรับการโจมตีหรือชกผู้อื่น และเพราะเหตุนี้เองมือของมนุษย์จึงกลายมาเป็นอาวุธที่มีประสิทธิภาพจากลักษณะซึ่งวิวัฒนาการขึ้นเฉพาะนี้

ขณะที่ยิ่งไปกว่านั้นข้อเสนอดังกล่าวยังนำไปสู่การสรุปว่ามนุษย์มีลักษณะทางชีววิทยาของการมีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวรุนแรงในระดับหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้นอกจากจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นไปได้แค่ไหนที่มีมือของมนุษย์จะมีวิวัฒนาการมาเพื่อเหตุผลเฉพาะเช่นนั้นแล้ว ก็ยังพยาย้อนกลับไปหาคำถามที่สำคัญถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความรุนแรงทั้งในทางชีววิทยา (ธรรมชาติ) และในทางวัฒนธรรม

Gabbatiss ไล่เรียงต่อมาว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความรุนแรงในทางชีววิทยาหรือโดยธรรมชาตินั้น สามารถย้อนกลับไปได้ถึงนักปรัชญาการเมืองสมัยใหม่คนสำคัญอย่างโทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ที่กล่าวถึงสภาวะหรือเงื่อนไขตามธรรมชาติของมนุษย์ว่ามีลักษณะ “โดดเดี่ยว ยากแค้นลำเค็ญ สกปรก ป่าเถื่อน และมีอายุสั้น” (Hobbes, 1997: 78) ขณะที่ความคิดที่ว่ามนุษย์กับความรุนแรงมี

ความสัมพันธ์กันในทางชีววิทยาหรือโดยธรรมชาติก็ยังมาปรากฏอีกครั้งในทศวรรษที่ 1970 ภายใต้ศาสตร์หรือองค์ความรู้ใหม่ที่เรียกว่า “ชีวสังคมวิทยา” (sociobiology) และรวมไปจนถึงความคิดแบบจิตวิทยาวิวัฒนาการ (evolutionary psychology) ซึ่งเชื่อว่าไม่เพียงลักษณะทางกายภาพเท่านั้นที่ถูกกำหนดผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติ แต่ยังหมายรวมถึงลักษณะทางพฤติกรรมด้วย และเพราะฉะนั้นพฤติกรรมร่วมหรือมีอยู่ทั่ว ๆ ไปอย่างความรุนแรงจึงสามารถถูกกำหนดผ่านทางพันธุกรรมได้เช่นกัน

แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และความรุนแรงไม่ว่าจะจากมุมมองใดก็ตาม Gabbatiss เห็นว่า ในเหล่านี้ต่างมุ่งหวังที่จะได้ประยุกต์ใช้งานศึกษาของตนเพื่อให้สังคมมีสันติภาพมากขึ้น และโดยส่วนใหญ่แล้วก็ยังเห็นพ้องกันอยู่ในที่ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการกระทำทั้งความรุนแรงและความเมตตา (หรือการสร้างสันติภาพ) ที่ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ แม้ว่าความเรียงของ Gabbatiss จะโน้มเอียงไปในทางที่ไม่ปฏิเสธความคิดที่ว่าความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของมนุษย์ แต่กระนั้น ก็น่าสนใจว่าการยอมรับว่าความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของมนุษย์นั้น ก็มีไว้เพื่อที่จะให้มนุษย์ยอมจำนนต่อธรรมชาติดังกล่าว แต่เพื่อที่จะให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงและแสวงหาสาเหตุที่แท้ซึ่งอยู่เบื้องหลังการใช้ความรุนแรงนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะแสวงหาสันติภาพอย่างแข็งขัน ตลอดจนการสร้างเงื่อนไขที่จะจำกัดการใช้ความรุนแรง และจำเป็นต่อการสร้างสันติภาพในอนาคต

แน่นอนว่า เมื่อมนุษย์มีศักยภาพที่จะใช้ความรุนแรงและ/หรือศักยภาพที่จะก่อสงคราม (ไม่ว่าจะโดยธรรมชาติหรือไม่ก็ตาม) มนุษย์ก็ย่อมมีศักยภาพที่จะไม่ใช้ความรุนแรงและ/หรือศักยภาพที่จะสร้างสันติภาพด้วยเช่นกัน ในแง่นี้เองเมื่อไม่อาจที่จะเข้าไปแก้ไขธรรมชาติหรือชีววิทยาของมนุษย์ได้โดยตรง เราจึงจำเป็นต้องแก้ไขผ่านการสร้างสันติวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมของการไม่ใช้ความรุนแรง Janusz Symonides และ Kishore Singh (1996) กล่าวว่า “วัฒนธรรมของความรุนแรงในปัจจุบันซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ไว้วางใจ ความหวาดระแวง ความไม่อดทนอดกลั้น และความเกลียดชัง การไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์กับผู้อื่นที่มีความแตกต่างได้ จะต้องถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมอย่างใหม่บนพื้นฐานของการไม่ใช้ความรุนแรง ความอดทนอดกลั้น ความเข้าใจซึ่งกันและกัน และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความสามารถในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งอย่างสันติ โลกกำลังต้องการวัฒนธรรมอย่างใหม่ และต้องการระบบค่านิยมร่วมกันและรูปแบบพฤติกรรมใหม่สำหรับบุคคล กลุ่ม และชาติต่าง ๆ เพราะหากปราศจากพวกเขา ปัญหาสำคัญเกี่ยวกับสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศและภายในประเทศก็ไม่สามารถแก้ไขได้” (Symonides & Singh, 1996 : 10)

II

การแทนที่วัฒนธรรมของความรุนแรงด้วยสันติวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมของการไม่ใช้ความรุนแรงนั้น จึงต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่จะช่วยสร้างสภาวะหรือเงื่อนไขทางสังคมที่มนุษย์จะสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจเลือกใช้หรือไม่ใช้ความรุนแรง อีกทั้งการพัฒนามิติเรื่องสันติภาพและการไม่ใช้ความรุนแรงก็ยังเป็นมิติของการเรียนรู้และฝึกฝนของคนภายในสังคมเองด้วย และเพราะฉะนั้นการใช้ความรุนแรงที่

ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์จึงถูกเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความรุนแรง หรือกล่าวโดยย่อก็คือ การเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม และการพัฒนาของกระบวนการการเรียนรู้นั้นเป็นทัศนคติของคนในสังคม ซึ่งทัศนคติเหล่านี้คือตัวขับเคลื่อนการพัฒนาวัฒนธรรม และการเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมไม่ว่าวัฒนธรรมนั้นจะเสริมสร้างให้เกิดการใช้ความรุนแรงหรือลดการใช้ความรุนแรง ทั้งนี้ การสร้างสันติวัฒนธรรมก็คือการลดปัจจัยของกระบวนการเรียนรู้และการส่งต่อความรู้ที่นำไปสู่ความรุนแรง และเสริมสร้างปัจจัยและกระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างทัศนคติในการปฏิเสธความรุนแรงในทุกรูปแบบ สำหรับ Elise Boulding (2000) เธอได้ให้นิยามแก่นสันติวัฒนธรรมว่ายังคือ วัฒนธรรมที่ส่งเสริมความหลากหลายอย่างสันติ (peaceable diversity) กล่าวได้แก่ วัฒนธรรมที่รวมถึงวิถีชีวิต รูปแบบของความเชื่อ ค่านิยม และการจัดเรียงสถาบันที่ส่งเสริมการดูแลโอบอุ้มแก่กันและสุขภาวะ ตลอดจนความเท่าเทียมกัน ซึ่งรวมถึงการชื่นชมในความแตกต่าง การให้บริการดูแลอย่างยั่งยืน และการแบ่งปันทรัพยากรของโลกอย่างเท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกและกับมนุษย์ทุกคน (Boulding, 2000: 1) เพราะฉะนั้นแล้ว ในทางหนึ่ง การสร้างสันติวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการในการสร้างการเรียนรู้ของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายในการปฏิเสธทั้งความรุนแรงและการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบ ซึ่งหมายรวมไปถึงกระบวนการลดความรุนแรงทั้งทางตรงหรือทางกายภาพ (direct violence) ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (cultural violence)

บิเชนต์ มาร์ติเนซ กุสมัน (Vicent Martinez Gusman) ได้กล่าวถึงการพัฒนาสันติวัฒนธรรมไว้ว่า เราจำเป็นต้องพยายามที่จะสร้าง (reconstruct) แนวความคิดเกี่ยวกับสันติภาพขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ องค์ความรู้เกี่ยวกับสันติภาพเชิงลบ (negative peace) และสันติภาพเชิงบวก (positive peace) จะสามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจในบริบทของความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ในหลากหลายมิติ กล่าวคือ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง การศึกษาเรื่องสันติภาพมุ่งเน้นไปที่การศึกษาสงคราม เพราะนักคิดในช่วงเวลานั้นผ่านประสบการณ์เลวร้ายจากการฆ่าฟัน และการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และคิดว่าการยุติสงครามหรือเหตุที่ทำให้เกิดสงครามก็อาจจะทำให้เกิดสันติภาพขึ้นมาได้ ดังนั้น เครื่องมือในการสร้างสันติภาพในยุคนี้จึงเน้นไปที่การยุติสงครามเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เมื่อการศึกษาเรื่องสันติภาพเริ่มมีพัฒนาการในหลากหลายมุมมองมากขึ้น ก็มีนักคิดเช่น โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung) เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสันติภาพเชิงบวก ซึ่งมีการอธิบายความแตกต่างระหว่างสันติภาพเชิงลบ กล่าวคือ สันติภาพเชิงลบจะเป็นการมุ่งเน้นที่การลดความรุนแรงทางตรงหรือทางกายภาพ แต่สันติภาพเชิงบวก จะเป็นการให้ความสำคัญกับการลดความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ จะให้ความสำคัญกับความยุติธรรมทางสังคม การให้คุณค่าทางอัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม การลดทอนความเกลียดชัง และการพัฒนาประชาธิปไตย การสร้างสันติภาพเชิงบวก ก็จะเป็นแนวทางในการนำไปสู่สันติวัฒนธรรมได้ในที่สุด (Guzman, 2001 : 70 - 71)

อย่างไรก็ดี กระบวนการการเรียนรู้ (cognitive process) ที่มนุษย์เรียนรู้ตั้งแต่เกิดและเก็บสะสมเป็นประสบการณ์ (experience) และหลาย ๆ กรณีเป็นการก่อตัวทางทัศนคติ (attitude) กระบวนการการ

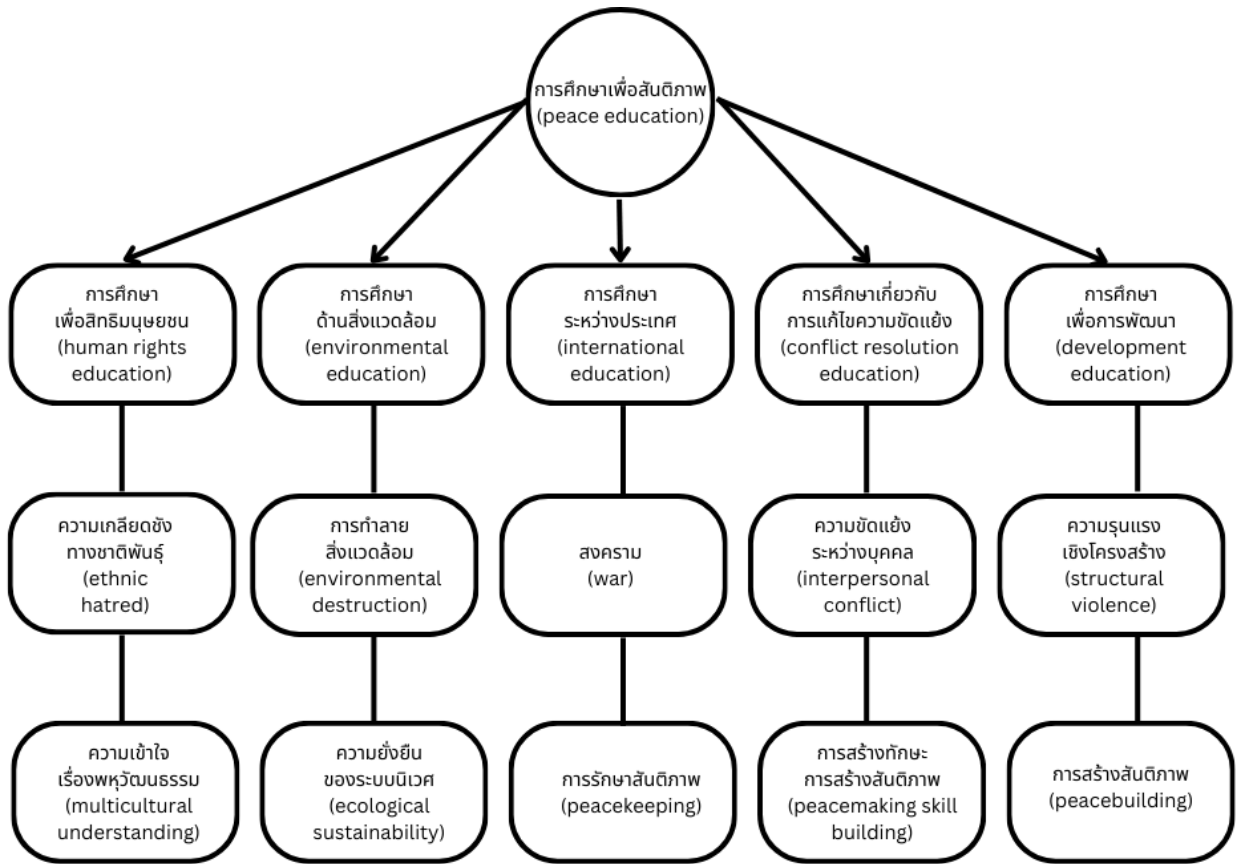
เรียนรู้เหล่านี้สามารถบ่มเพาะประสบการณ์และทัศนคติในการไม่ใช้ความรุนแรง แต่ในทางกลับกันก็สามารถหนุนเสริมให้ผู้คนเรียนรู้ที่จะยอมรับ หล่อเลี้ยง และส่งต่อพฤติกรรมที่เป็นการส่งเสริมความรุนแรงได้เช่นกัน กระบวนการการเรียนรู้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจก (individual) และในระดับหมู่คณะและสังคม (collective) ด้วย กระบวนการนี้มีความสัมพันธ์กับความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานทางความคิดและนำไปสู่การจัดโครงสร้างทางสังคมรวมไปถึงพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา จากเนื้อหาที่กล่าวมาในเรื่องของความรุนแรงและธรรมชาติของมนุษย์ เราจะเห็นว่าถึงแม้หลักการทางวิทยาศาสตร์สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าความรุนแรงในหลาย ๆ กรณีอาจจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และมีผลเกี่ยวข้องกับระบบพันธุกรรมและการทำงานของระบบสมอง แต่อย่างไรก็ดี การพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้นก็ยังนำเสนอข้อค้นพบของการที่ความรุนแรงส่วนใหญ่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสั่งสอน อบรม บ่มเพาะผ่านกระบวนการการเรียนรู้ การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ที่สามารถเกิดได้จากสภาวะแวดล้อม การผ่านประสบการณ์ที่พบเจอในชีวิตประจำวัน และผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Englander, 2012; Zizek, 2008; Galtung, 1996 as cited in Pindavanija, 2021)

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (collective/social cognition) ยังหมายถึง กระบวนการที่ผู้คนในสังคมกันกรอง เก็บรวบรวมข้อมูล และประมวลผลข้อมูลของผู้คนและสภาวะการณ์ทางสังคม เพื่อนำไปใช้ในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม ดังนั้นถ้ากระบวนการดังกล่าวถูกรอบงำโดยวัฒนธรรมหรือวาทกรรมทางสังคมบางอย่าง ก็จะทำให้ผู้คนในสังคมตีความการรับรู้ของตนเองไปในทิศทางที่วัฒนธรรมกำหนดไว้ เช่น ความพยายามจะพัฒนาระบอบประชาธิปไตยภายใต้สังคมที่เป็นอำนาจนิยม (authoritarian society) กรอบและกติกาทางสังคมอาจจะไม่เอื้ออำนวยให้ผู้คนที่เป็นปัจเจกในสังคมอำนาจนิยม สามารถจะฝึกฝนและเรียนรู้การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจึงมีความสำคัญต่อการสร้างสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสันติวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็ลดเงื่อนไขที่จะสร้างสภาวะในการยอมรับการใช้ความรุนแรง ทั้งนี้ พฤติกรรมเหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นจากบทบาทที่แต่ละคนมีในสังคม (social roles) บทบาทดังกล่าวมีผลในการสร้างตัวตนจากบทบาทต่อกลุ่ม (group self) โดยบทบาทดังกล่าวเป็นตัวกำหนดความเข้าใจของแต่ละคน รวมทั้งให้ความรู้สึกว่าจะอะไรคือความจริง (real) และอะไรคือ

สิ่งที่ถูกต้อง (right) ในโลกภายนอก (Ellemers, 2012 as cited in Wood, 2016) ซึ่งความรู้สึกต่อกลุ่มที่ตนเองดำรงอยู่มีผลในการสร้างการรับรู้ เป้าหมาย การตัดสินใจผิด และมีผลโดยตรงกับการสร้างประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึก (Ellemers, 2012 as cited in Wood, 2016 : 203) ผู้คนมักจะสร้างการตัดสินใจทางจริยธรรมของกลุ่มของตนเองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องในขณะที่ปฏิเสธจริยธรรมของกลุ่มอื่น (Wood, 2016 : 203) อีกด้วยนอกจากกระบวนการการเรียนรู้จะมีความสำคัญต่อการสร้างสันติวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว ในอีกทางหนึ่งการสร้างสันติวัฒนธรรมยังถูกดำเนินการผ่านการศึกษาศึกษาเพื่อสันติภาพ (peace education) อีกด้วย Ian M. Harris กล่าวว่า “นักวิจัยด้านสันติภาพเข้าใจว่าการมุ่งมั่นเพื่อสันติภาพเชิงลบและการยุติความรุนแรงนั้นไม่เพียงพอ ในการสร้างโลกที่สันติมนุษย์ต้องมุ่งมั่นเพื่อสันติภาพเชิงบวก ซึ่งเป็น

เงื่อนไขที่เกิดจากการสร้างมาตรฐานของความยุติธรรม สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนอันเป็นที่รัก สำหรับนักศึกษา สิ่งนี้ไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่การยุติความรุนแรงเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงบวก แต่ยังรวมถึงการสร้างความมุ่งมั่นต่อหลักการสันติภาพให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของนักเรียนด้วย” (Harris, 1996 : 386 as cited in Harris, 2002 : 1) เพราะฉะนั้นแล้ว การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนให้แก่มหาวิทยาลัยไม่ใช่เพียงแค่การสร้างสันติภาพเชิงลบ แต่ยังจำเป็นต้องสร้างสันติภาพเชิงบวกซึ่งมีความหมายกว้างไปกว่าการยุติเฉพาะแค่ความรุนแรงเท่านั้น และที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ ความจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังหลักการเรื่องสันติภาพให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งในความหมายนี้ก็คือการสร้างสันติวัฒนธรรมนั่นเอง

การสร้างสันติวัฒนธรรมผ่านการศึกษาเพื่อสันติภาพนั้นก็คือ การจัดการศึกษาที่เป็นการสร้างหรือการเตรียมสภาวะหรือเงื่อนไขสำหรับสันติภาพ กล่าวคือ การมีสังคมที่พลเมืองสามารถแบ่งปันความห่วงกังวลหรือความหวัหวัหาอาหารได้อย่างอิสระ มีประสิทธิภาพ และใช้เวลาของพวกเขาอย่างสร้างสรรค์ตลอดจนการเข้าถึงสิทธิมนุษยชนและการจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง (Harris, 2002 : 1) สำหรับ Harris แล้ว การศึกษาเพื่อสันติภาพในบทความของเขานี้จำกัดไว้ในความหมายของการทำหน้าที่ของครูหรือผู้สอนที่สอนเรื่องสันติภาพ โดยมีจุดเน้นสำคัญในการสร้างความเข้าใจว่าสันติภาพคืออะไร เหตุใดสันติภาพจึงยังไม่ปรากฏ และวิธีการบรรลุถึงสาระทางวิชาการเกี่ยวกับสันติภาพที่ถูกละเลยในการศึกษาทางศึกษาศาสตร์หรือครุศาสตร์ส่วนใหญ่ ซึ่งรวมไปจนถึงการสอนเกี่ยวกับความท้าทายในการบรรลุสันติภาพ การพัฒนาทักษะการไม่ใช้ความรุนแรง และการส่งเสริมทัศนคติเกี่ยวกับสันติภาพ โดยเขาเสนอว่าการศึกษาเพื่อสันติภาพมีหลักการสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) การอธิบายถึงต้นตอหรือสาเหตุของความรุนแรง 2) การสอนทางเลือกแทนการใช้ความรุนแรง 3) การปรับให้ครอบคลุมความรุนแรงรูปแบบต่าง ๆ 4) สันติภาพโดยตัวเองนั้นเป็นกระบวนการที่แตกต่างกันไปตามบริบท และ 5) ความขัดแย้งมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง (Harris, 2002 : 4)

แผนภาพทบทวนประเด็นสำคัญบางส่วนที่มีต่อการศึกษาเพื่อสันติภาพในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ของ Ian M. Harris (Harris, 2002 : 40)

III

การแทนที่วัฒนธรรมของความรุนแรงด้วยสันติวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมของการไม่ใช้ความรุนแรงนั้น ในบทความฉบับนี้นอกจากจะนำเสนอการสร้างสันติวัฒนธรรมผ่านแนวคิดที่สำคัญสองเรื่องคือ กระบวนการการเรียนรู้ (cognitive process) และการศึกษาเพื่อสันติภาพ (peace education) แล้ว ทว่ายิ่งไปกว่านั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าการสร้างสันติวัฒนธรรมในโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมที่เคารพในความแตกต่างหลากหลาย การเคารพสิทธิมนุษยชน การพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการเคารพในเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเตรียมสถานะหรือเงื่อนไขทางสังคมการเมืองทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศให้สามารถค้ำยันหรือผดุงไว้ซึ่งสันติวัฒนธรรม ขณะเดียวกันการขับเคลื่อนที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและการทำให้ปรากฏเป็นจริงได้ของหลักการดังกล่าว ผ่านการศึกษาวิจัยและการเคลื่อนไหวของหลายภาคส่วน ย่อมจะช่วยนำพาสังคมการเมืองทุก ๆ ระดับบรรลุถึงไม่เพียงแต่สันติภาพเชิงลบเท่านั้น แต่ยังบรรลุถึงสันติภาพเชิงบวกด้วย แม้ว่าบรรดานักวิทยาศาสตร์หลากหลายสาขาจะออกถ้อยแถลง Seville Statement on Violence (1986) เพื่อแสดงการปฏิเสธหรือไม่ยอมรับต่อข้อเสนอถึงการมีอยู่ของความสัมพันธ์ระหว่างพันธุกรรมหรือชีววิทยาของมนุษย์กับความรุนแรง และแม้กระทั่งภายหลังถ้อยแถลงดังกล่าวจะได้รับการรับรองโดย UNESCO ด้วยก็ตาม แต่ทว่า

ถ้อยแถลงนี้ก็ไม่ได้นำไปสู่ข้อยุติในการถกเถียงทางวิชาการถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวเลย (Gabbatiss, 2017) แต่กระนั้นก็ดี ด้วยการได้รับการผลักดันอย่างสำคัญโดยองค์การสหประชาชาติ (UN) ตั้งแต่ช่วงปี 1989 ในงาน UNESCO International Congress ที่มุ่งสถาปนาหลักการที่สำคัญว่า มนุษย์ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่เฉพาะเพื่อการทำสงครามเท่านั้น และหากว่ามนุษย์สามารถทำสงครามได้ มนุษย์ก็ย่อมสามารถสร้างสันติภาพได้ด้วยเช่นกัน การตระเตรียมทางวัฒนธรรมที่จะแก้ไขความขัดแย้งด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง จึงย่อมเป็นสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับการใช้ความรุนแรง ในแง่นั้นเองที่สันติวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมแห่งสงคราม และสันติวัฒนธรรมยังควรริเริ่มผ่านการให้การศึกษาอีกด้วย ทั้งนี้ ในที่ประชุมดังกล่าวได้มีข้อเสนอแนะให้ UNESCO ช่วยสร้างวิสัยทัศน์ใหม่เกี่ยวกับสันติภาพโดยการพัฒนาสันติวัฒนธรรมซึ่งวางอยู่บนฐานของคุณค่าสากลที่เคารพต่อชีวิต เสรีภาพ ความยุติธรรม ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความอดทนอดกลั้น สิทธิมนุษยชน และความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง (De Rivera, 2008 : 1-2)

ยิ่งไปกว่านั้น เพื่อสถาปนาหลักการเรื่องสันติวัฒนธรรมดังกล่าว ในข้อมติของสหประชาชาติ (UN Resolution) ยังได้วางหลักไว้ว่าสันติวัฒนธรรมคือ การผ산ของคุณค่า ทศนคติ และพฤติกรรมที่ (1) ปฏิเสธความรุนแรง (2) พยายามป้องกันความขัดแย้งด้วยการจัดการกับสาเหตุหรือต้นตอที่แท้จริง และ (3) มุ่งแก้ไขปัญหามาผ่านการสานเสวนาและการเจรจาต่อรอง โดยเสนอให้แก่ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมที่จะต้องทำงานร่วมกันเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมดังกล่าวใน 8 มิติ ได้แก่ 1) การศึกษา (และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเพื่อแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติ) 2) การพัฒนาที่ยั่งยืน (รวมไปจนถึงการจัดความยากจน การลดทอนความไม่เสมอภาค และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม) 3) สิทธิมนุษยชน 4) ความเสมอภาคทางเพศ 5) การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย 6) ความเข้าใจ ความทนกันได้ และภราดรภาพ (ท่ามกลางประชาชนที่มีความหลากหลาย กลุ่มเปราะบาง และผู้อพยพ ทั้งภายในชาติและระหว่างชาติต่าง ๆ) 7) การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม และ 8) สันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ (ซึ่งรวมถึงการลดอาวุธและกำลังทหาร และการริเริ่มในทางบวกต่าง ๆ) (De Rivera, 2008 : 1-2)

จากระดับนานาชาติที่หลักการเรื่องสันติวัฒนธรรมได้รับการผลักดันอย่างสำคัญจากทั้งองค์การสหประชาชาติ (UN) และองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ขณะเดียวกันการขับเคลื่อนผ่านการศึกษาวิจัยและการเคลื่อนไหวของหลายภาคส่วน ก็ย่อมจะทำให้หลักการเรื่องสันติวัฒนธรรมได้นำไปสู่การปฏิบัติและสามารถปรากฏเป็นจริงได้ David B. Adams (2001) ได้นำเสนอประเด็นนี้ไว้ว่า นอกจากจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านจาก Seville Statement on Violence ไปสู่การที่องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้ริเริ่มการสถาปนาและผลักดันเรื่องสันติวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นแล้วเพื่อการส่งเสริมสันติวัฒนธรรมใน 8 มิติดังกล่าวข้างต้น Adams เห็นว่านี่เป็นข้อท้าทายสำหรับการศึกษาวิจัยและการเคลื่อนไหวอย่างยิ่ง ประเด็นแรก เรื่องการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมนี้มีความสำคัญในฐานะทางเลือกแทนโครงสร้างทางสังคมการเมืองแบบอำนาจนิยมซึ่งเป็นหัวใจของวัฒนธรรมแห่งสงคราม นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมดังกล่าวยังช่วยลดหรือป้องกันการแทรกแซงทางทหารที่มีต่อการเมืองภายใน และยิ่ง

ไปกว่านั้นก็ยังจำเป็นที่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับ โดยมุ่งหวังว่าการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางจะช่วยให้สามารถแก้ไขความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรงได้

ประเด็นที่สอง เรื่องความเข้าใจ ความทนกันได้ และภราดรภาพ ประเด็นหลักก็คือทำอย่างไรที่จะเอาชนะปัจจัยที่จะนำไปสู่วัฒนธรรมแห่งสงคราม อันคือ “การติตราหรือตีดาบความเป็นศัตรู” เพราะเมื่อมีการยอมรับภาพของความเป็นศัตรูแล้ว สงครามและความรุนแรงก็เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ขณะที่การลดความเป็นศัตรูระหว่างกันก็พึงกระทำผ่านกระบวนการปรองดองสมานฉันท์ ประเด็นที่สาม เรื่องการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม เขาเห็นว่าการควบคุมหรือจำกัดข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะการรักษาความลับและการโฆษณาชวนเชื่อถือเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมแห่งสงคราม และสิ่งนี้ยังเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดไม่เพียงแต่การสร้างความเป็นศัตรูเท่านั้น แต่ยังเป็นการทำลายหลักการเรื่องความโปร่งใสและการตรวจสอบถ่วงดุล ขณะเดียวกันบทบาทของสื่อมวลชนเองก็มีส่วนสำคัญไม่น้อยต่อการเปลี่ยนจากวัฒนธรรมแห่งสงครามไปสู่วัฒนธรรมแห่งสันติภาพหรือในทางกลับกัน ประเด็นที่สี่ เรื่องสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ เขายังเห็นว่าหลายส่วนได้มองเอากลุ่มอุตสาหกรรม-การทหารว่ามีส่วนส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งสงคราม โดยเฉพาะเมื่อพวกเขาเข้าไปมีอิทธิพลต่อผู้มีอำนาจให้ตัดสินใจเลือกใช้การทหารเป็นวิธีการแก้ไขปัญหา แทนการเจรจา การสานเสวนา และการประนีประนอม ซึ่งในแง่นี้จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการหาแนวปฏิบัติที่ดีในการลดอาวุธและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ประเด็นที่ห้า เรื่องการศึกษา ในประเด็นนี้นอกจากจะกล่าวถึงการศึกษาเพื่อสร้างสันติวัฒนธรรม อย่างเช่นการศึกษาประวัติศาสตร์ของการลดอาวุธ การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อจัดภาพลักษณ์และทัศนคติแบบเหมารวมในเรื่องศัตรูแล้ว ก็ยังรวมไปจนถึงการศึกษาเพื่อสร้างประชาธิปไตย ที่จะไม่ทำให้ผู้เรียนในสถานศึกษายอมจำนนต่ออำนาจและปฏิบัติตามคำสั่งอย่างไร้เหตุผลอีกด้วย ประเด็นที่หก เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน Adams ให้ข้อสังเกตว่า แม้จะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าความยากจนเป็นสาเหตุให้เกิดความรุนแรงก็ตาม แต่ทว่ายังปรากฏความสัมพันธ์ที่ซ้อนกันอีกชุดหนึ่งระหว่างการผลิตผลประโยชน์และวัฒนธรรมแห่งสงครามอยู่ตลอดประวัติศาสตร์ บ่อยครั้งความช่วยเหลือที่ส่งไปยังกลุ่มประเทศโลกใต้นั้นกลับไปตกอยู่ในมือของผู้มีอำนาจเพียงไม่กี่คน ขณะเดียวกันก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าความช่วยเหลือโดยเฉพาะความช่วยเหลือทางการทหาร กลับช่วยเพิ่มความขัดแย้งและความรุนแรงให้แก่กลุ่มประเทศโลกที่สาม ประเด็นที่เจ็ด เรื่องสิทธิมนุษยชน การเคารพสิทธิมนุษยชนเป็นส่วนสำคัญของการสร้างสันติภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้ผู้คนที่มีความหลากหลาย กลุ่มเปราะบาง กลุ่มคนชายขอบ ชนกลุ่มน้อย และผู้อพยพ ได้เข้าถึงสิทธิในด้านต่าง ๆ ประเด็นที่แปด ความเสมอภาคทางเพศ ว่ากันว่าจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์แห่งสงครามถูกผูกขาดโดยผู้ชาย และเนื่องจากการสงครามมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับต้นกำเนิดของรัฐ การผูกขาดของผู้ชายในการสงครามนี้จึงส่งผลร้ายแรงต่อความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่ตามมาทั้งหมด แต่อย่างไรก็ดี คำถามที่ตามมาอีกก็คือสัดส่วนของผู้หญิงที่เพิ่มมากขึ้นในทางการเมืองหรือส่วนที่เกี่ยวข้องกันนั้น มีความสัมพันธ์กับการก่อสงครามและการสร้างสันติภาพมากน้อยแค่ไหนด้วย

IV

ท้ายที่สุด การสร้างความเคารพในสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ทุกคนบนโลก นอกจากจะเกิดจากการมีสุขภาวะทางปัญญาในการเข้าใจหลักการและปรัชญาของการสร้างสันติวัฒนธรรมแล้ว การออกแบบกลไกทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในแต่ละประเทศและในระดับนานาชาติ ก็เป็นเครื่องมือในการร่วมผลักดันให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ในรูปแบบที่จะก่อให้เกิดทัศนคติ และอุดมการณ์ร่วมในทางสังคมที่จะลดความรุนแรงในทุกรูปแบบได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในสังคมที่มีสันติวัฒนธรรม พื้นที่ในการเรียนรู้ ฝึกฝน และปฏิบัติในเรื่องสันติภาพสามารถจะกระตุ้นการเรียนรู้ตั้งแต่เกิด ผ่านการเลี้ยงดูและเติบโต และท้ายที่สุดแล้วสังคมที่มีสันติวัฒนธรรมจะอบอุ่น ดูแล และใส่ใจผู้คนในสังคมจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจะทำให้ช่วงเวลาในการดำรงชีวิตมีคุณค่า และการจากโลกนี้ไปอย่างมีความหมาย

รายการอ้างอิง

- Adams, D.B. (2001). From a culture of war and violence to a culture of peace and non-violence. In: Martinez, M. (eds) *Prevention and Control of Aggression and the Impact on its Victims*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6238-9_37
- Boulding, E. (2000). *Cultures of peace: The hidden side of history*. Syracuse University Press.
- De Rivera, J. (Ed.). (2008). *Handbook on building cultures of peace*. Springer Science & Business Media.
- Englander, E. K. (2012). *Understanding violence* (3rd ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Gabbatiss, Josh (2017). Is violence embedded in our DNA? SAPIENS. <https://www.sapiens.org/biology/human-violence-evolution/>
- Guzmán, V. M. (2001). *Filosofía para hacer las paces*. Icaria Editorial: Barcelona.
- Harris, I. M. (2002). Peace education theory. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, April 1–5, 2002.
- Hobbes, T. (1997). *Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth. Ecclesiastical and Civil* ((ed.) M. Oakeshott, with an introduction by R.S. Peters).
- Pindavanija, E. (2021). Understanding Conflict, In: Askandar, K. (ed.) *Peace and Conflict Transformation in Southeast Asia*. SHAPE-SEA.
- Symonides, J., and K. Singh. (1996). Constructing a Culture of Peace: Challenges and Perspectives – An Introductory Note. In: UNESCO, *From a Culture of Violence to a Culture of Peace*. Universitaires de France, UNESCO.
- Wood, H. (2016). *Invitation to Peace Studies*. Oxford University Press, New York.